

CIRCUMSTANȚIALELE ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ.
DINAMICA STRUCTURILOR TERMINOLOGICE

Constantin-Ioan Mladin
Universitatea 1 Decembrie 1918 Alba Iulia

*Adverbials in modern Romanian linguistics. The dynamics of terminology-related structures
(Abstract)*

The author intends to create a fragmentary collection of terms having as its subject the (un)propositional adverbial. On the basis of the data recorded in modern Romanian syntax research, we outline a way of investigating terms that will emphasize the current tendencies in the organization of denominative structures assigned to this syntactical position.

Not all the occurrences of the terms considered have been scrupulously analysed, but all the current types have been mentioned, with a convincing number of examples and bibliographical references.

1. Articolul își propune să realizeze un terminolegiu fragmentar având drept obiect de studiu circumstanțialul (ne)propozițional. Fără a fi semnalate cu scrupulozitate toate ocurențele termenilor din lucrările consultate, au fost menționate, cu un număr convingător de exemple și de trimiteri bibliografice, toate tipurile aflate în circulație. Pe baza datelor înregistrate în lucrările românești moderne de sintaxă se schițează o terminoscopie aptă să pună în evidență tendințele actuale în organizarea structurilor denominative atribuite acestei poziții sintactice.

S-a apreciat că este convenabil ca momentul de referință pentru începuturile perioadei moderne să fie identificat, în mod convențional, cu prima apariție a gramaticii lui H. Tiktin, respectiv ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Pe lângă conținutul științific remarcabil al acestei opere și pe lângă modernitatea expunerii sale, a fost luat în considerație și faptul că, grație acestor calități, lucrarea a fost reeditată cu succes în 1945, adică într-o perioadă când deja se aflau în circulație lucrări de sintaxă care puneau în valoare achizițiile teoretice ale acestui domeniu, atât pe teren românesc, cât și din lingvistica europeană. Mai mult, întâmplarea, probabil, a făcut ca ediția a III-a gramaticii lui H. Tiktin să apară simultan cu cele două studii de sintaxă ale lui N. Drăganu, publicate postum [43, 44]. Modernitatea gramaticii lui Tiktin a fost subliniată și de C. Dimitriu [38, p. 5]: „Considerăm că **prima gramatică românească modernă de tip clasic** este *Gramatica română* publicată de H. Tiktin la Iași în 1892-1893...”.

2. Gramatica contemporană renunță la termenii frecvenți în gramatica ante- și interbelică **amplificare** [99, p. 155], **determinare adverbială** [67, p. 17; 44, p. 115] sau **circumstanțială** [95, p. 178, 194; 88, p. 47; 99, p. 154 *sqq.*], **determinant** și **determinativ** pentru denumirea circumstanțialului, opuși complementului propriu-zis.

Vechii termeni se mai regăsesc, atunci când au valoare generică, numai în câteva cazuri cu totul izolate:

a. determinant circumstanțial [45, p. 72, 85, dar **complement circumstanțial** la p. 84];

b. determinare circumstanțială (de loc, de timp etc.) [1, p. 133; 34, p. 29; 38, p. 438 *sqq.*];

c. determinativ [60, p. 730: ~ **verbal**; 36, p. 102 *sqq.*; 32, p. 95 *sqq.*: ~ **verbal**].

La limita dintre cei doi termeni se situează formulări ca: „**determinarea** cumulativă trebuie considerată **complement** când... și **circumstanțial** când...” [31, p. 315].

Un alt termen mai vechi, **complinire**, este și el abandonat. Doar Valeria Guțu Romalo îl mai întrebuințează ocazional [55, p. 121].

3. Întrucât termenii pentru diferitele (sub)tipuri de complemente circumstanțiale sunt incomozi din cauza lungimii considerabile a sintagmelor denominative, majoritatea autorilor îi trunchiază folosind, opțional, numai anumite elemente din componența lor.

Sintagma canonică a termenului are structura: **A** (complement) + **B** (circumstanțial) + **C** (tipul semantic al complementului respectiv, exprimabil, la nivel morfolologic, în două moduri: **a** substantiv + prepoziție, **b** adjectiv). **C'** desemnează un subtip semantic.

După cum sunt prezente toate cele trei componente sau numai unele dintre ele, în combinații diferite, se obțin termeni cu structuri variate, prezentate detaliat în rândurile de mai jos.

3. 1. Tipul I: A + B + C (a/b). Este tipul cel mai răspândit. El apare în majoritatea lucrărilor consultate, motiv pentru care o înșiruire a tuturor acestor indicații bibliografice ar deveni fastidioasă.

3. 2. Tipul II: A + C (a/b): complement de mod [17, p. 77-78, 16, p. 179; 73, p. 245; 102, p. 211; 42, p. 23, 69; 96, p. 36, 39, 97, p. 51, 53; 3, p. 49; 13, p. 4; 74, p. 209; 90, p. 102, 133; 12, p. 335] sau **complement modal** [60, p. 671; 93, p. 176-177; 69, p. 77, 72, p. 140 *sqq.*, 70, p. 212; 102, p. 209; 19, p. 569; 37, p. 273, 293; 32, p. 225: ~ ~ **direct**: *Merge ca melcul de încet*; 77, p. 39; 16, p. 183].

Variantă: A + C': complement comparativ [90, p. 73; 28, p. 385: ~ ~ **modal** ~ **de inegalitate**; 16, p. 180].

3. 3. Tipul III: B + C (a/b): circumstanțial de mod [1, p. 133, 2, p. 180-187; 6, p. 161; 60, p. 648 *sqq.*; 18, p. 62; 31, p. 204; 82, p. 356; 84, p. 36, 85, p. 21 *sqq.*; 93, p. 175; 17, p. 77-78, 16, p. 177 *sqq.*; 29, p. 154, 27, p. 594; 96, p. 59, 97, p. 69; 63, p. 199, 62, p. 285; 61, p. 541 *sqq.*; 45, p. 158, 24, 23; 161, 170; 72, p. 142, 144, 70, p. 217; 75, p. 144; 20, p. 207 *sqq.*; 53, p. 17, 52, p. 172; 77, p. 128, 165; 12, p.

317; **14**; **89**, p. 72; **15**, p. 61; **38**, p. 365 *sqq.*] sau **circumstanțial modal** [**60**, p. 669; **68**, p. 80; **96**, p. 38, **97**, p. 52; **61**, p. 669; **24**, **23**; **26**, p. 594; **20**, p. 229 *sqq.* ; **25**, p. 96; **4**, p. 343; **52**, p. 171: ~ ~ **comparativ**].

Varianta I: B + C + C': **circumstanțial de mod comparativ** [**54**, p. 110; **20**, p. 212; **4**, p. 343; **98**, p. 206].

Varianta II: B + C': **circumstanțial cantitativ** [**60**, p. 671; **55**, p. 189; **61**, p. 673; **37**, p. 278-279; **76**, p. 55, **77**, p. 100].

3. 4. Tipul IV: B. Valoarea sa semantică se subînțelege din context; referințe bibliografice parțiale: **18**, p. 71; **36**, p. 101 *sqq.*

3. 5. Tipul V: C: comparativul [**61**, p. 670; **38**, p. 207].

4. Alternanța nevoii de precizie și a dorinței de economie în exprimare face ca sintagmele terminologice posibile pentru denumirea circumstanțialului să fie mai bogate decât structurile descrise în rândurile de mai sus. Acestea pot avea următoarele configurații structurale:

4. 1. Numele clasei lexico-gramaticale prin care se exprimă circumstanțialul + **circumstanțial** sau **complement** ori **complement circumstanțial**:

a. adverb-circumstanțial [**38**, p. 352, 360];

b. adverb-complement [**56**, p. 41, fără cratimă; **21**, p. 105, 106, **22**, p. 99, 100];

c. adverb-complement circumstanțial [**4**, p. 322];

d. nume-circumstanțial [**38**, p. 21, 426];

e. substantiv circumstanțial [**64**, p. 424, 425].

4. 2. Numele clasei lexico-gramaticale prin care se exprimă circumstanțialul (+ **complement**) + **circumstanțial** + caracteristica semantică a circumstanțialului: **adjectiv circumstanțial de cauză** [**19**, p. 571].

4. 3. Caracteristica morfologică a părții de vorbire prin care se exprimă circumstanțialul + caracteristica semantică a circumstanțialului: **infinitiv consecutiv** [**13**, p. 5, și **infinitiv cu funcție consecutivă** - p. 6].

4. 4. Numele clasei lexico-gramaticale prin care se exprimă circumstanțialul + o caracteristică semantică a părții de vorbire + **complement circumstanțial** + caracteristica semantică a circumstanțialului:

a. adverb de timp-complement circumstanțial de timp [**21**, p. 518, **22**, p. 511];

b. locuțiune adverbială de cauză-complement circumstanțial de cauză [**21**, p. 518, **22**, p. 511].

4. 5. Caracteristica morfologică a părții de vorbire prin care se exprimă circumstanțialul + (**complement**) **circumstanțial** + caracteristica semantică a circumstanțialului:

a. gerunziu circumstanțial de mod [**81**, p. 124];

b. gerunziu-complement circumstanțial de concesie [21, p. 469, 22, p. 462];
c. infinitiv circumstanțial de mod [5, p. 109], și **infinitiv cu funcțiune de circumstanțial de mod**.

Variantă: Construcție + o caracteristică morfologică a părții de vorbire + **circumstanțială** [81, p. 124].

4. 6. Circumstanțial + numele clasei lexico-gramaticale (adjectivizat) prin care este exprimat:

a. circumstanțial adjectival [60, p. 674: ~ **de cauză**; 31, p. 78];

b. circumstanțial adverbial [60, p. 651: ~ **de loc** ~, p. 665: ~ **de mod** ~; 31, p. 78];

c. circumstanțial pronominal [60, p. 653: ~ **de loc** ~, p. 662: ~ **de timp** ~];

d. circumstanțial substantival [60, p. 655, 673, p. 652: ~ **de loc** ~, p. 659: ~ **de timp** ~, p. 667: ~ **de mod** ~; 31, p. 78];

e. circumstanțial verbal [60, p. 654: ~ **de loc** ~, p. 662: ~ **de timp** ~, p. 669: ~ **de mod** ~; 31, p. 78: ~ **infinitival, participial, gerunzial**].

4. 7. Complement + caracteristica sa semantică + numele clasei lexico-gramaticale (adjectivizat) prin care este exprimat: **complement de loc adverbial** [71, p. 197].

4. 8. (Complement) circumstanțial + o caracteristică morfologică a părții de vorbire prin care este actualizat circumstanțialul:

a. circumstanțial infinitival [60, p. 662];

b. complement circumstanțial prepozițional [101, p. 11].

5. Subordonatele circumstanțiale repetă, în mod firesc, unele aspecte de definire și de încadrare întâlnite la complementele echivalente. În privința termenilor cu care subordonatele circumstanțiale sunt numite, *mutatis mutandis*, structurile sunt aceleași ca la complementele respective.

Expresia clasică și generală a termenului care denumește circumstanțiala are structura: **A** (propoziție) + **B** (subordonată) + **C** (circumstanțială) + **D** (tipul semantic al circumstanțialei respective, redat morfologic în două moduri: **a** substantiv + prepoziție, **b** adjectiv). La unele subordonate circumstanțiale această descriere poate fi mai detaliată: **D'** (subtip semantic) + **D''** (sub-subtip semantic) + **D'''** (sub-sub-subtip semantic).

Sub **B**, în puține cazuri, se utilizează **secundară** în loc de **subordonată**.

Sub **D''** au fost incluse aici și câteva cazuri, puține, în care nu este vorba de un subtip semantic, ci de informații suplimentare de altă natură privind realizarea subordonatei respective - *i. e.* :

a. cauzala cu structură integrală [41, p. 29];

b. cauzala eliptică de predicat [*ibidem*];

c. comparativa incidentă [91, p. 19].

Topica constituentelor în sintagma terminologică poate cunoaște grade diferite de libertate - *i. e.*: **propoziție cauzală circumstanțială** [95, p. 488]. În funcție de prezența sau de absența acestor componente, în diferite combinații, se obțin termeni având structurile enumerate mai jos.

Pentru a economisi spațiu și efort în exprimare și din dorința de a evita repetarea unor structuri lexicale identice sau foarte asemănătoare, textele lingvistice alternează variantele posibile ale termenilor ce denumesc diferitele (sub)tipuri ale subordonatelor circumstanțiale. Se întâmplă frecvent ca structura integrală a sintagmei terminologice să nu poată fi reconstituită cu precizie - *i. e.*: **DSL** [14] nu alocă un articol separat subordonatelor circumstanțiale, acestea fiind sumar discutate în articolul rezervat circumstanțialului.

5. 1. Tipul I: A + C + D: propoziția circumstanțială de mod [1, p. 203-207, 2, p. 305-314; 60, p. 705; 18, p. 82: ~ (gerunzială) ~ ~ ; 31, p. 191; 80, p. 279; 19, p. 569; 72, p. 102; 8, p. 355, 9, p. 441; 75, p. 147; 25, p. 30, 52; 16, p. 226; 4, p. 341; 78, p. 261] sau **propoziția circumstanțială modală** [17, p. 123-124; 37, p. 438-439; 8, p. 355, 9, p. 441; 25, p. 50: **propriu-zisă**; 78, p. 261].

Variantă: A + C + D + D': propoziția circumstanțială de mod comparativă [34, p. 29; 25, p. 105].

5. 2. Tipul II: A + B + D: propoziția subordonată de mod [31, p. 203, 205, 206: ~ **secundară** ~] sau **propoziția subordonată modală** [86, p. 514].

Variantă: A + B + D': propoziția subordonată de măsură [83, p. 731].

5. 3. Tipul III: C + D: circumstanțiala de mod [40, p. 47; 47, p. 28; 96, p. 55, 97, p. 66, 134; 24, 23, 21, p. 335 *sqq.*, 22, p. 328; 72, p. 100-101, 102, 70, p. 171; 16, p. 227; 12, p. 366 *sqq.*] sau **circumstanțiala modală** [10 p. 155; 17, p. 123-124, 16, p. 227; 61, p. 644; 24, 23, 72, p. 100, 70, p. 170, 248].

Varianta I: C + D + D': circumstanțiala de mod de măsură progresivă [4, p. 344].

Varianta II: C + D': circumstanțiala comparativă [25, p. 138].

5. 4. Tipul IV: A + D: propoziția de mod [72, p. 100-101, 102, 70, p. 171] sau **propoziția modală** [51, p. 139; 60, p. 678; 7, p. 111; 48, p. 167, 49, p. 129; 17, p. 123-124, 16, p. 227; 94, p. 258; 19, p. 570, 572; 103, p. 179-182; 72, p. 103, 70, p. 171].

Varianta I: A + D'' + D''': **propoziția de măsură progresivă** [7, p. 136-137; 49, p. 130; 72, p. 103, 70, p. 248].

Varianta II: A + D + D': **propoziția modală de măsură** [94, p. 260].

Varianta III: A + D'': **propoziția comparativă** [49, p. 130].

5. 5. Tipul V: B + D: subordonata de mod [72, p. 101] sau **subordonata modală** [19, p. 570; 103, p. 179-182; 72, p. 100, 107; 4, p. 344; 78, p. 262, 279].

Varianta I: B + C + D: subordonata circumstanțială de mod [46, p. 271; 56, p. 288-289; 39, p. 236; 100, p. 238-242; 99, p. 232-234; 96, p. 59, 67, 97, p. 69, 74; 21, p. 222 *sqq.*, 22, p. 216 *sqq.*].

Varianta II: B + C + D + D': subordonata circumstanțială de mod comparativă de egalitate [80, p. 279] sau **subordonata circumstanțială modal-comparativă de egalitate** [80, p. 281].

Varianta III: B + D + D': subordonata de mod comparativă [31, p. 204: secundara ~].

Varianta IV: B + C + D': subordonata circumstanțială comparativă [25, p. 105].

5. 6. Tipul VI: D: modala [79, p. 215-216; 87, p. 132-133; 92, p. 241; 95, p. 187-188, 196; 59, p. 226-231; 66, p. 157-159, 161; 50, p. 163; 7, 111; 64, p. 196; 17, p. 123-124; 69, p. 76; 19, p. 570, 571, 572; 96, p. 68, 97, p. 76; 103, p. 179-182; 25, p. 52; 21, p. 434, 22, p. 427; 77, p. 182; 78, p. 261].

Varianta I: D': comparativa [7, p. 111; 25, p. 230].

Varianta II: D + D': modala de măsură [7, p. 111].

Termenii care au în componența lor determinantul antepus **fals** sau pe cel postpus **invers** nu constituie (sub)tipuri semantice, având structura **variantei a II-a (D + D')**, cu care se pot confunda formal. Ei desemnează propoziții care corespund numai în planul expresiei cu subordonata omonimă:

a. falsa modală [2, p. 334; 35, p. 377; 21, p. 498, 22, p. 491];

b. cauzala inversă [33, p. 38, 40; 11, p. 37 *sqq.*].

5. 7. Tipul VII.

În mod paradoxal, cu toate că propozițiile circumstanțiale nu sunt considerate și completive, deși, prin definiție se precizează că ele suplinesc un complement circumstanțial (de loc, de timp, de mod etc.), opoziția dintre **completivă** și **circumstanțială** tinzând să desemneze fapte sintactice distincte, nu de puține ori, chiar la autorii care se conformează acestei deosebiri, subordonatele circumstanțiale sunt denumite **completive**:

a. completiva de loc [72, p. 89, 70, p. 157];

b. completiva de timp [72, p. 91] sau **completiva temporală** [p. 92].

Elocvență pentru acest mod de interpretare este observația, parțial infirmată de exemplele care urmează, pe care o face I. Coteanu [p. 6]: „Când întregirile verbului sunt obiectul direct și cel indirect, acestora li se spune **complemente**, iar propozițiilor cu aceeași funcție în frază li se spune **completive**. Când întregirea privește locul, timpul, modul etc., părților de propoziție li se spune de asemenea **complemente** (circumstanțiale), dar propozițiile corespunzătoare poartă denumirea de propoziții secundare circumstanțiale, nu pe aceea de completive circumstanțiale, deși sunt pe același plan cu cele numite completive (directe sau indirecte). Și de această dată,

terminologia s-a impus printr-o convenție, convenție care ascunde însă simetria amintită, lăsând impresia că doar completivele «completează». ”.

Modul acesta de interpretare a subordonatelor circumstanțiale este întâlnit totuși la puțini gramaticieni. De exemplu, la începuturile gramaticii moderne, astfel procedează doar P. V. Haneș [p. 288-290] vorbind despre: **completiva de loc, de timp sau temporală, de mod, de cauză sau cauzală, de scop sau finală, condițională, consecutivă, concesivă și comparativă**.

O structură mai curioasă prezintă sintagmele în care determinantele **completiv** și **circumstanțial** se asociază:

a. subordonată completivă circumstanțială de condiție [21, p. 410, 22, p. 403];

b. subordonată completivă circumstanțială de excepție [*ibidem*].

O situație diferită o reprezintă, la I. Iordan și Vl. Robu, **propoziția completivă opozițională** [p. 666] și **propoziția condițională** numită și **construcție condițională propozițională** sau numai **condiționala** [p. 676], pentru că acestea sunt într-adevăr considerate de către cei doi autori ca noncircumstanțiale.

5. 8. Poziția termenului care numește (sub)tipul semantic poate fi ocupată uneori de anumite indicații privind particularitățile de construcție a subordonatei respective.

a. comparativa incidentă [91, p. 19];

b. propoziția gerunzială circumstanțială de mod [18, p. 82].

6. Unii autori manifestă preferințe pentru un tip denominativ sau altul. Și, dacă nu sunt singurele folosite într-o lucrare, unele structuri terminologice se impun numericeste. În felul acesta se conturează un sistem terminologic unitar (atât la circumstanțial, cât și la subordonata echivalentă), chiar dacă el este limitat la un număr restrâns de lucrări.

În aceeași tendință de omogenizare, se încadrează strădania unor autori de a regulariza paradigma terminologică a circumstanțialelor, parte de propoziție sau propoziție, prin întrebuintarea în poziția ocupată de termenul care indică (sub)tipul semantic fie exclusiv a numelui precedat de prepoziție, fie exclusiv a adjectivului corespunzător.

Caracteristica semantică a circumstanțialului este indicată printr-un determinant substantival prepozițional sau adjectival, substantivul și adjectivul având aceeași rădăcină. Există puține abateri de la această regulă: **(de) relație** sau **restrictiv(ă)** ori **limitativ(ă)**, **(de) scop** sau **final(ă)**. Tradiția a fixat un anumit uz, acordând prioritate sau exclusivitate fie substantivului, fie adjectivului: **complementul** sau **completiva circumstanțial(ă) de loc**, nu și **local(ă)**, **completiva circumstanțială de scop** sau **finală**, nu și **complementul circumstanțial final**, **complementul** sau **completiva circumstanțial(ă) instrumental(ă)**, nu și **de instrument** etc.

Lucrurile tind să se schimbe în ultimul timp. Încep să se întrebuițeze pe scară din ce în ce mai largă termeni necunoscuți înainte, pentru că denumesc (sub)tipuri noi de circumstanțiale, propoziționale sau nu, ori termeni folosiți odinioară într-o măsură nesemnificativă, făcând parte din aceeași familie lexicală sau din familii lexicale diferite - *i. e.* : **(de) consecință, (de) condiție, (de) concesie**, la A. Frunză [p. 271].

Discuția vizează atât complementele circumstanțiale, cât și subordonatele care le corespund. Chiar dacă corpusul lucrărilor consultate, inevitabil limitat, nu oferă întotdeauna exemple și pentru circumstanțial și pentru circumstanțială, nu există nici un motiv să nu se accepte că termenul este comun pentru ambele mărimi sintactice.

a. adjective: calitativ, cauzal, corespondențial, cumulativ, cumulant, final, limitativ, local, modal, opozitiv, opozițional, progresiv, relațional, restrictiv, rezultativ, spațial, temporal;

b. substantive (+ prepoziția de): asociere, calitate, cauzalitate, comparație, concesie, condiție, conformitate, consecință, cumul, exclusivitate, finalitate, frecvență, identificare, identitate, instrument, limită, materie, mijloc, modalitate, opoziție, periodicitate, progresie, reciprocitate (și la genitiv), referință (și la genitiv), rezultat, spațiu, spațialitate.

Substantive neologice, cum sunt **cauzalitate, conformitate, exclusivitate, finalitate, identificare, modalitate, periodicitate, reciprocitate, spațialitate**, unele dintre ele formând dublet cu substantive mai vechi, își fac loc în terminologia sintactică actuală sub presiunea terminologiei din semantică. La fel se întâmplă cu câteva corespondente adjectivale noi, **corespondențial, cumulant, limitativ, opozitiv, relațional, restrictiv, rezultativ, spațial**.

Adesea, echivalentele adjectivale ale unor substantive sunt blocate de sensurile derivate pe care acestea le au în limba-obiect: **excepțional(ă), exclusiv(ă), periodic(ă), reciproc(ă)**...

7. Bogăția formulilor denominative și distribuția lor în scrierile lingvistice examinate conduce la concluzia, nu foarte plăcută pentru unii terminologi, că variantele sinonimice trebuie totuși acceptate din motive de ordin stilistic, preocuparea pentru forma expunerii neintrând deloc în contradicție cu nevoia de precizie pe care o presupune orice text științific.

BIBLIOGRAFIE

Gramatica limbii române, Academia Republicii Populare Române, vol. al II-lea, Editura Academiei R.P.R., [București], 1954.

Gramatica limbii române, Academia Republicii Socialiste România, vol. al II-lea, Editura Academiei RSR, București, 1966² [ed. revăzută și adăugită].

Alexandrescu, Ecaterina, *Adverbul, nucleu al unui enunț incident*, AUI, tomul XXIII, Secțiunea III, e. Lingvistică, 1977, p. 48-54.

- Andrei, Mihail, Iulian Ghiță, *Limba română. Fonetică, lexicologie, morfosintaxă. Sinteze și exerciții*, Editura Corint, București, 1996³ [ed. revizuită și mult îmbogățită].
- Asan, Finuța și Laura Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, SG, I, p. 97-113.
- Avram, Mioara, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, SG, I, p. 141-164.
- Avram, Mioara, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., [București], 1960.
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei R.S.R., București, 1986.
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București, 1997² [ediție revăzută și adăugită].
- Avram, Mioara, *Observații asupra coordonării*, SG, II, p. 151-159.
- Bălășoiu, Cezar, *Cauzala inversă*, AUBLLR, 1995, p. 37-42.
- Bejan, Dumitru, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Editura Echinoc, Cluj, 1997²
- Berea-Găgeanu, Elena, *Complementul consecutiv*, LR, XXXIII, nr. 1, 1984, p. 3-13.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997 [DSL].
- Botnariuc, Vasile, *Cu privire la paradigma propoziției trimembre spațiale (SPCI)*, RLȘL, nr. 1, 1998, p. 60-63.
- Bulgăr, Gh., *Limba română. Fonetică, lexic, morfologie, sintaxă, stilistică*, Editura Vox, București, 1995.
- Bulgăr, Gh., *Limba română. Sintaxă și stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.
- Caragiu, Matilda, *Sintaxa gerunziului românesc*, SG, II, p. 61-89.
- Ciobanu, Fulvia, *Construcția cauzală adverbială și propoziția modală explicativă*, LR, XIV, nr. 6, 1975, p. 569 -572.
- Ciompec, Georgeta, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- Constantinescu-Dobridor, Gh., *Sintaxa limbii române*, Editura Științifică, București, 1994¹
- Constantinescu-Dobridor, Gh., *Sintaxa limbii române*, Editura Științifică, București, 1998² [ediție revăzută].
- Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Dicționar de termeni lingvistici*, Editura Teora, București, 1998² [DTL₂].
- Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, Editura Albatros, București, 1980 [DTL₁].
- Coteanu, Ion, *Gramatică, stilistică, compoziție*, Editura Științifică, București, 1990.
- Crașoveanu, D., *Considerații privind circumstanțialul instrumental*, LR, XXIX, nr. 6, 1980, p. 591-596.
- Crașoveanu, D., *Din sintaxa părților de propoziție (în jurul complementului concesiv)*, LR, XXI, nr. 4, 1972, p. 279-284.
- Crașoveanu, D., *În legătură cu circumstanțialul modal comparativ*, LL, III, 1980, p. 380-387.
- Crașoveanu, D., *Propoziția circumstanțială concesivă*, LLR, XV, nr. 3, 1986, p. 5-9.

- Crașoveanu, D., *Sunt circumstanțiale complementul opozițional, cumulativ și de excepție, precum și subordonatele corespunzătoare ?*, LR, XVIII, nr. 2, 1969, p. 147-155.
- Curs de limba moldovenească literară*, [colectiv], vol. II, Chișinău, 1959.
- Diaconescu, Ion, *Inversiunea sintactică*, SCL, XXXIV, nr. 3, 1983, p. 217-228.
- Diaconescu, Ion, *Inversiunea sintactică la nivelul frazei*, SCL, XXXV, nr. 1, 1984, p. 38-46.
- Diaconescu, Ion, *Observații pe marginea corespondenței dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate*, LL, I, 1982, p. 25-36.
- Diaconu, Al., *Contribuții la descrierea propoziției circumstanțiale opoziționale*, LL, III, 1980, p. 377-379.
- Dimitrescu, Florica, *Locuțiunile verbale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., București, 1958.
- Dimitriu, C., *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Editura Junimea, Iași, 1982.
- Dimitriu, Cornel, *Tratat de gramatică a limbii române. I. Morfologia*, Institutul European, [Iași], 1999.
- Dragomirescu, Mihail și N. I. Rusu, *Manual de limba română (Carte de cetire și gramatică). Conform programei din 1934 pentru clasa III a școalelor secundare de băieți și fete*, Editura librăriei ziarului „Universul”, București, 1936.
- Drașoveanu, D. D., *Elemente de analiză sintactică*, în D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghia, *Analize gramaticale și stilistice*, EȘ, București 1959, 1966², p. 9-53.
- Drașoveanu, D. D., *Prin consecutio temporum la un sistem al subordonatelor cauzale*, CL, XXVI, nr. 1, 1981, p. 27-33.
- Drașoveanu, D. D., *Sensul relațional și expresia lui în limba română*, Cluj-Napoca, 1974 [teză de doctorat].
- Drăganu, Nicolae, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Institutul de lingvistică română, București, 1945
- Drăganu, Nicolae, *Istoria sintaxei*, Institutul de lingvistică română, București, 1945.
- Ețco, Ion, *Tipologia propozițiilor în limba moldovenească contemporană*, Editura Știința, Chișinău, 1979.
- Frunză, A., *Gramatica limbii române*, Tipografia Curții regale, F. Göbl & Fii, București, 1918.
- Gabrea, M., *Atributiva circumstanțială*, LR, IX, nr. 4, 1960, p. 24-32.
- Gheție, Ion, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile daco-române*, FD, III, 1961, p. 151-176.
- Gheție, Ion, *Sintaxa graiurilor din Valea Bistriței (Bicaz). II*, SCL, XXVII, nr. 2, 1976, p. 121-135.
- Gramatica limbii române. Manual unic pentru clasele medii VIII-XI*, [București], 1950.
- Gaur, Al., *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, SG, I, p. 121-139.
- Gruică, G., *Gramatica normativă*, Editura Polirom, [București], 1999³
- Gruică, G., *Raportul limitativ (câteva propuneri)*, LR, XXXIV, nr. 1, 1985, p. 16-18.
- Gruică, Gligor, *Acordul în limba română*, Cluj-Napoca, 1976 [teză de doctorat].
- Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.
- Haneș, Petru V., *Limba română. Pentru clasa a 2-a secundară*, Editura Națională S. Ciornei, București, 1929¹³

- Hodiș, Viorel, *Juxtapunerea și aderența*, Lucr. Șt. Oradea, Seria Lingvistică, vol. VII, 1973, p. 31-47.
- Iacob, Șt., *Coordonare, subordonare și logică*, LR, VI, nr. 5, 1958, p. 49-55.
- Iordan, Iorgu, *Gramatica limbii române*, Cartea românească, București, 1937.
- Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, Ed. Ministerului învățământului, 1956.
- Iordan, Iorgu, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Irimia, Dumitru, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997.
- Irimia, Dumitru, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Editura Junimea, [Iași, 1976].
- Ivănescu, G., *Gramatica și logica. II. Structura gândirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, AUT, Seria științe filologice, vol. al II-lea, 1964, p. 193-219.
- Ivănescu, G., *Nume și verb, Omagiu Rosetti*, p. 423-426.
- Loghin, Constantin, *Gramatica limbii române. La îndemâna oricui*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1941, p. 141-171.
- Manliu, Ioan, *Curs elementar de limba română. Etimologia, ortografia și compozițiunile*, Ed. librăriei Socec & Comp., București, 1892.
- Manoliu, Maria, *Asupra categoriei comparației în limba română*, SCL, XIII, nr. 2, 1962, p. 201-211.
- Milaș, C., *Aspecte ale oralității în sintaxa lui M. Sadoveanu*, StUBB, XVII, Series Philologia, Fasciculus 1, 1972, p. 75 -81.
- Milaș, C., *Introducere în stilistica oralității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Milaș, Constantin, *Apoziții sau componente de loc?*, CL, XXV, nr. 2, 1980, p. 197-199.
- Milaș, Constantin, *Sintaxa stilului oral*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, [Cluj-Napoca], 1981 [teză de doctorat].
- Munteanu, Șt., *Sintaxă și semantică (Observații despre complementul circumstanțial de cauză)*, CL, XVII, nr. 2, 1972, p. 243-247.
- Neamțu, G. G., *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Nicolescu, Aurel, *Probleme de sintaxă a propoziției*, Editura RAI, București, 1996²
- Pană Dindelegan, Gabriela, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziția, forme verbale nepersonale)*, Universitatea din București, Facultatea de Litere, București, 1992.
- Pană Dindelegan, Gabriela, *Teorie și analiză gramaticală*, Editura Coresi, 1994²
- Petrina, Elena, *Limba română. Teorie și aplicații – cu o culegere de exerciții și modele de rezolvare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
- Popovici, Eusebiu, *Gramatica română*, Editura Librăriei „Școala română”, Suceava, 1921²
- Rădulescu, Gh., *Observații stilistice pe marginea propoziției subordonate circumstanțiale din poezia lui Lucian Blaga*, AUBLLR, 1-2, 1972, p. 263-290.
- Rădulescu, Maria, *Numele predicativ circumstanțial*, SG, II, p. 121-129.
- Rizescu, I., *Complementul circumstanțial de măsură și propoziția corespunzătoare*, SCL, X, nr. 3, 1959, p. 357-382.

- Rizescu, I., *Observații asupra complementului circumstanțial de măsură în limba română, Omagiu Iordan*, p. 729-731.
- Rîbalka V. N., *Despre mijloacele de redare a complementului circumstanțial de mod în limba română contemporană*, LR, VII, nr. 1, 1958, p. 22-36.
- Rîbalka, V. N., *Substantive cu funcțiune de circumstanțial de mod*, LR, VIII, nr. 6, 1959, p. 21-28.
- Saramandu, N., *Locul complementului indirect exprimat prin substantiv în cadrul grupării complete - pentru limba română din secolul al XVIII-lea*, SCL, XVI, nr. 4, 1965, p. 499-517.
- Scraba, Gheorghe D., *Vorbirea și scrierea românească. Studiu introductiv în filozofia limbii. Gramatică, ortografie, punctuație*, Ed. Librăriei Socec & Comp., București, 1926.
- Scriban, A., *Gramatica limbii românești. (Morfolgia), Pentru folosința tuturor*, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească” S. A., Iași, 1925.
- Secrieru, Mihaela-Lenuța, *Considerații asupra numelui predicativ*, RLȘL, nr. 1, 1997, p. 67-76
- Stati, Sorin, *Elemente de analiză sintactică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.
- Stati, Sorin, *Funcțiile virgulei și folosirea ei cu rol gramatical*, LR, V, nr. 4, 1955, p. 17-24.
- Suchianu, I., M. Stroescu, *Citire, gramatică și stil pentru clasa a IV-a secundară*, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1928⁷
- Șerban, V., *Curs practic de sintaxă a limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964.
- Șerban, V., *Sintaxa limbii române. Curs practic*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970² [ed. revizuită și completată].
- Șotropa, Dr. C., *Gramatica limbii române*, Alcalay, [1931⁸].
- Teiuș, Sabina, *Coordonarea în limba română. Structuri coordonate în graiurile daco-române*, Cluj-Napoca, 1975 [teză de doctorat].
- Teiuș, Sabina, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Editura Științifică, București, 1980.
- Teiuș, Sabina, *Despre ca și*, CL, XXV, nr. 2, 1980, p. 205-208.
- Tiktin, H., *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, Editura Tempo, București, 1945³ [ed. revăzută de I. A. Candrea].
- Trancu-Iași, Grigore și Const. Dinu, *Limba și literatura românească. Manual pentru clasa III a gimnaziilor și liceelor comerciale de băieți și fete*, Editura Cugetarea, București, 1938.
- Trandafir, Gh., *Observații cu privire la interpretări recente ale funcțiilor și relațiilor de subordonare intrapropozițională [I]*, LR, XXXIV, nr. 1, 1985, p. 3-15.
- Vanț-Ștef, Felicia, *Sintaxa*, în *Introducere în lingvistică*, [coord. acad. prof. Al. Graur], Editura Științifică, București, 1972³, p. 196-212.
- Vulpe, Magdalena, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.